

СОЦІОЛОГІЯ ПОЛІТИКИ

УДК 316.334:7

І.О. ФАДЕЄВА

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ТВОРЧОСТІ В СУЧАСНИХ ПРАКТИКАХ ПРОТЕСТУ

У статті розглянуто проблеми реалізації соціальної творчості в сучасних практиках протесту в українському суспільстві; запропоновано авторський підхід до визначення поняття “соціальна творчість”; охарактеризовано протест як форму соціальної творчості; описано класичні та новітні практики протестування в Україні.

Ключові слова: соціальна творчість, протест, практики протестування, депривація, ціннісні експектації.

Повсякденне життя сучасної людини наповнене безліччю проблем, які потребують негайного вирішення саме тут і зараз. Стрімкий розвиток науки й техніки, нестабільна політична ситуація і гострі соціально-економічні питання спрямовують нас до миттєвого вирішення, що, у свою чергу, вимагає нестандартного, креативного підходу до новостворених ситуацій. Це стало причиною появи нового індивіда сучасності зі своїми особливими характеристиками. На думку П. Штомпки, однією з головних особливостей сучасної особистості є відкритість до інновацій, експериментів та змін [1, с. 109]. Така прихильність до “нового” може виражатися у різних формах: у готовності прийняти нові ліки або новий метод оздоровлення, скористатися новим засобом пересування чи засобом інформації, прийняти нову форму шлюбної церемонії або новий тип навчання молоді [3, с. 327]. Отже, людина сучасності – це активний актор соціальних подій та активний споживач соціальних продуктів, який завдяки гнучкості свого світосприйняття готовий до перетворень у житті соціуму і може бути їхнім ініціатором. Проте, на думку критично налаштованих дослідників, сучасний індивід хоч і має в наявності, але не використовує свої креативні здібності для створення чогось високого, гуманного, вічного, що зумовило появу і поширення у нашій країні явища “мікролюдина”, яка здатна до швидкого перевтілення, схильна до популістської мімікрії, а також миттєво може приєднатися до будь-якої домінуючої ідеології [3, с. 206]. Цьому сприяє розповсюдження викривлених цінностей “західного зразка”, головна ідея яких полягає в перевазі індивідуального над соціальним, і в нашому суспільстві виражається у соціальному схваленні вчинків, які приводять до збагачення, підвищення статусу, збільшення повноважень, насолоди та ін.,

навіть якщо вони деякою мірою протизаконні. Американський соціолог Д. Лернер, досліджуючи наслідки демонстрацій західних зразків культури незахідним народам, дійшов висновку, що це може стати джерелом “революції зростаючих фрустрацій”, коли в масах починає спостерігатись зростаюче прагнення до гарно продемонстрованого західного життя, яке не підкріплене особистими досягненнями [4, с. 331]. Т. Гарр називає такий стан відносною депривацією, коли ціннісні можливості не збігаються із ціннісними експектаціями – благами й умовами життя, на які люди, за їхніми переконаннями, мають повне право претендувати [5, с. 51]. Це націлює людину на задоволення особистих проблем саме тут і зараз та на мрії про реальність моментального збагачення задарма. Таким чином, соціальні умови сучасного українського життя спонукають більшість населення до заклопотаності особистими вигодами, вирішення дріб’язкових потреб повсякденності, що повторюються раз у раз, і спричинюють майже повну байдужість до глобальних суспільних проблем. Проте якщо події, які відбуваються на суспільному рівні, починають різко впливати на індивідуальне життя, то окремі особистості, а частіше – групи людей, котрих це торкається в першу чергу, починають свою активну перетворюючу діяльність, яка виражається в формі протесту. Саме тому окремі випадки прояву соціальної творчості в сучасних протестних практиках у суспільстві вимагають особливої уваги соціологів, адже розвиток суспільства неможливий без творчого внеску суспільно активної особистості.

Особливості реалізації соціальної творчості у практиках протесту досліджуються вперше, проте фундаментом нашої наукової роботи є вчення про соціальні практики у теорії структурації Е. Гіденса та в структуралістському конструктивізмі П. Бурдьє, роздуми про сучасну інноваційну особистість у теорії соціальних змін П. Штомпки, а також монографія американського соціолога Т.Р. Гарра “Почему люди бунтуют?” [1; 5–7]. Цікавими науковими працями, які частково розкривають нашу проблему, є статті Р. Абрамова й І. Болотової “Иновативные социальные практики повседневности и потребления в контексте новой культуры заботы о себе: на примере московских фитнес-клубов”, А. Ульянова “Совок для мусора. Вандализм как экзорцизм” [8; 9]. У дослідженні також використовуються дані українського Центру дослідження суспільства [10].

Розглядаючи роль соціальної творчості у русі суспільних перетворень, слід зазначити, що головною характеристикою, котра відрізняє це явище від явищ соціальних змін, є активна участь креативної, творчої особистості у процесах створення “нового”. Явище соціальної творчості не є незалежним від джерела її виникнення, і найчастіше причиною її появи виступають гострі соціальні конфлікти, які шляхом осмислення автором викликають яскраві активні дії для їх владнання. Соціальна творчість, на нашу думку, – це результат індивідуальних або колективних зусиль, спрямований на зміни та перетворення у соціальному житті людства: політиці, економіці, культурі. Саме тому нам цікаво окреслити шлях здійснення соціальної творчості від виникнення гострої суспільної проблеми до її вирі-

шення у повсякденному житті за допомогою креативних здібностей людини або групи людей. Соціальна творчість – це активна діяльність актора, яку викликали соціальні проблеми і яка спрямована на їх вирішення. Однією із форм прояву соціальної творчості є протест як активна участь громадян у творенні політичного, економічного та культурного життя суспільства. Через протест людина може реалізувати свої креативні здібності для вирішення гострих суспільних суперечностей. Протестування, як практика здійснення своїх громадянських прав, покликане звернути увагу керівних структур на громадську думку суспільства та дослухатися до неї; протестування, як практика соціальної творчості, покликане вирішувати суспільні проблеми за допомогою творчого, нестандартного підходу. Класичними різновидами протесту є мітинги, страйки, пікети, путчі, голодування, скандування, демонстрація плакатів, прапорів чи інших атрибутів, що підкреслюють волевиявлення народу. Сьогодні поруч із ними ми спостерігаємо сплеск таких явищ, як наметові містечка, флешмоби, графіті, різку епатажну поведінку. Зрозуміло, що класичні способи протестування сьогодні важко назвати соціальною творчістю, бо вони вже втратили свою новизну й актуальність, проте активні групи сучасного українського населення продовжують використовувати їх для досягнення своєї мети. Наприклад, такий спосіб протестування, як спорудження наметового містечка в 2004 р., спричинив яскраву реакцію представників політичних сил і простого народу, а сьогодні до таких акцій ставляться як до звичайного явища, про що свідчать численні нехтування недавніми протестами [10].

У період з 1 жовтня 2011 до 11 листопада 2011 р. український Центр дослідження суспільства провів моніторинг актів волевиявлення народу. Ця організація упродовж п'яти періодів (1–7 жовтня, 8–14 жовтня, 15–21 жовтня, 22–28 жовтня, 29 жовтня – 11 листопада) здійснювала облік та опис протестів українських громадян по всій території нашої держави. За цей проміжок часу в нашому суспільстві відбувся 131 випадок протестних дій. Протестували у вигляді мітингів, пікетів, демонстрацій, страйків, наметових містечок, голодування. Деяко деструктивними способами впливу на владні структури були захоплення установ, зруйнування паркану довкола Верховної Ради, невдоволення через капличку УПЦ (МП), яку спорудили на місці руїн Десятинної церкви: громадяни встановили макет каплички, а її стіни розмалювали карикатурами на священників. Цікавим був спосіб вплинути на роботу правоохоронних органів та влади: 20 жовтня активісти групи “Чорний комітет” розвісили дорожні знаки із написами “Міліція вбиває”, “Обережно, чиновники на дорогах”, “Досить терпіти владну гниль!”, “ЯНК ПНХ!” тощо. Новітнім способом впливу став протест 21–24 жовтня у Полтаві у вигляді “пластикового бунту” – галасу за допомогою пластикових пляшок з наповнювачем. Причинами, які спонукали людей до здійснення активних протестних дій, були: скасування пільг деяким категоріям населення, фінансові, будівельні та земельні махінації, обмеження доступу до державних і громадських послуг, заборгованість, загальні політичні, ідеологічні та соціально-економічні проблеми.

Незважаючи на широку протестну активність нашого народу, лише на 19 протестів була позитивна реакція (переважно – обіцянки), на 53 – негативна, а інші було проігноровано [10]. Це свідчить про неефективність здійснення волевиявлення населення у протестних практиках та про низькі можливості реалізації активної перетворюючої діяльності. Можливо, протест як форма соціальної творчості сьогодні не відповідає вимогам часу і для того, щоб уряд позитивно реагував на нього, потрібно приділити більше уваги нестандартним методам його втілення. Нестандартне протестування реалізується у різних країнах й різним способом. Наприклад, протести проти існування радянських пам'ятників у пострадянських країнах виражалися так: 16 грудня 2010 р. українська націоналістка з праворадикального угруповання “Братство” підсмажила яєчню на могилі невідомого солдата в Києві; 18 червня 2011 р. невідомий вуличний художник розмалював пам'ятник радянської армії в Софії: перетворив химери червоноармійців у супергероїв американської поп-культури, і підписав це коментарем “В ногу з часом” [9]. Описані явища повною мірою відповідають визначенню соціальної творчості у формі протесту, проте існують думки, що в наш час протестування – це симулятивна дія, яка тільки показує здатність особистості вплинути на соціальний процес за допомогою активної перетворюючої діяльності, але не реалізовує його у конструктивному будіванні майбутнього. Це вказує на проблеми в можливостях реалізації соціальної творчості в протестних практиках сучасного суспільства. Однією з таких проблем є авторство соціальної творчості у формі протесту: з одного боку, безпосередніми виконавцями активних дій є громадяни, з іншого – замовником таких дій або їх ініціатором часто є певна партія чи громадсько-політичне об'єднання, що ставить під питання сам факт волевиявлення народу і його творчий внесок у протест. Протести, які відбуваються за замовленням, сплановані спеціалістами PR-технологій, і мають чітку структуру та механізм реалізації. У такому випадку саме такі спеціалісти вносять свої креативні здібності у план реалізації соціальної творчості у формі протесту, але наочно ми бачимо тільки виконавців цього плану, які можуть не усвідомлювати до кінця суть своїх дій. Іншою проблемою є підміна цінностей та головної ідеї протесту – адже часто година проведена на мітингу чи в наметовому містечку має свою конкретну вартість, виражену в грошовому еквіваленті, а це означає, що протестувальники просто заробляють гроші, а не висловлюють своє власне незадоволення існуючим станом. Ще однією проблемою реалізації соціальної творчості в практиках протесту є ігнорування та заборона активних дій громадян при певних обставинах. Це поширює громадську думку про неспроможність простих людей реалізувати своє волевиявлення та підкреслює марність спроб однієї людини або невеликої кількості протестувальників вплинути на владні структури.

Суть соціальної творчості у формі масового суспільного протесту полягає в тому, щоб певна група людей спільними зусиллями змогла перетворити, покращити суспільство та вивести його на новий щабель існуван-

ня. Тут важливе значення має активна соціальна позиція учасника протесту, його здатність до інновацій та бажання виявити свою волю. Соціальна творчість у сучасних практиках протесту виражається у нових методах вираження своєї думки та меті – змінити суспільство або існуючий стан речей. Аналізуючи сьогоднішнє, можна сказати, що в сучасному українському суспільстві реалізація соціальної творчості в практиках протесту характеризується такими особливостями: 1) викликана гострими політичними, ідеологічними та соціально-економічними проблемами; 2) реалізується широким спектром протестних практик: від звичних мітингів та демонстрацій до радикальних карикатур, гасел і гротескного вандалізму; 3) обмежується у своїх масштабах внаслідок ігнорування владних структур та особистої байдужості більшості громадян; 4) часто є замовленою існуючими політичними та громадськими об'єднаннями; 5) не відповідає вимогам часу і сприймається як симуляція активних протестних дій. Відзначимо вплив соціетальних умов на здійснення соціальної творчості в суспільстві, які виражаються у депривації ціннісних експектацій та ціннісних можливостей і утворюють конфлікт особистих та суспільних інтересів.

Список використаної літератури

1. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка. – М., 1996. – 416 с.
2. Inkeles A. A model of the modern man: theoretical and methodological issues / A. Inkeles. – Black, 1976. – 320 p.
3. Городяненко В.Г. Публичная социология : сб. науч.-публ. ст. и интерв'ю (1990–2010) / В.Г. Городяненко. – Д. : Вид-во ДНУ, 2011. – 372 с.
4. Lerner D. The Passing of traditional society / D. Lerner // New York The Free Press. – 1958. – P. 330–335.
5. Гарт Т. Почему люди бунтуют / Т. Гарт. – СПб. : Питер, 2005. – 461 с. – (Серия: Мастера социологии).
6. Гидденс Э. Устройство общества: Очерк теории структуризации / Э. Гидденс. – [2-е изд.]. – М. : Академический Проект, 2005. – 528 с.
7. Бурдые П. Социальное пространство: поля–практики / П. Бурдые ; [пер. с фр. ; отв. ред. пер., сост. и послесл. Н.А. Шматко]. – М. : Институт экспериментальной социологии ; СПб. : Алетейя, 2005. – 576 с.
8. Абрамов Р. Инновативные социальные практики повседневности и потребления в контексте новой культуры заботы о себе: на примере московских фитнес-клубов [Электронный ресурс] / Р. Абрамов, И. Болотова // Вестник Омского университета. Серия: Социология. – 2008. – № 1–2. – Режим доступа: <http://soc.hse.ru/socinst/publications/15807275.html>.
9. Ульянов А. Совок для мусора. Вандализм как экзорцизм [Электронный ресурс] / А. Ульянов. – Режим доступа: <http://www.looo.ch/2011-06/632-sovok#comments>.
10. Дані Центру дослідження суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cedos.org.ua/en/main>.

Стаття надійшла до редакції 23.08.2012.

Фадеева И.А. Особенности реализации социального творчества в современных практиках протеста

В статье рассмотрены проблемы реализации социального творчества в современных практиках протеста в украинском обществе; предло-

жен авторский подход к определению понятия “социальное творчество”, дана характеристика протеста как формы социального творчества; описаны классические и новейшие практики протестования в Украине.

Ключевые слова: *социальное творчество, протест, практики протестования, депривация, ценностные экспектации.*

Fadieieva I. Social creation's speciality of realization in modern practises of protest

The article deals with the problems of realization of social creation in the modern protest's practices in the Ukrainian society, the author proposed an approach to the definition of “social creation” done, characterization of protest as a form of social creation was given, classical and modern practices of protest in Ukraine was described.

Key words: *social creation, protest, protest's practices, deprivation, value expectation.*